

на еволюційний характер наукових уявлень про об'єкт і предмет загальнотеоретичної науки та їх взаємодію.

Ключові слова: об'єкт науки, предмет науки, загальнотеоретична наука, сутність науки, зміст науки, держава, право.

Очколяс Д. В. Объект и предмет общетеоретической науки: основные аспекты взаимодействия

Анализируется значение предмета и объекта для определения науки как самостоятельной. Подчеркивается неоднозначность подходов к пониманию этих категорий. На основе анализа существующих идей обоснованно собственное видение объекта и предмета науки вообще и теории государства и права в частности. Определены основные аспекты взаимодействия объекта и предмета общетеоретической науки. Обращено внимание на эволюционный характер научных представлений об объекте и предмете общетеоретической науки и их взаимодействие.

Ключевые слова: объект науки, предмет науки, общетеоретическая наука, сущность науки, содержание науки, государство, право.

Ochkolyas D. Object and subject of general theoretical science: basic aspects of interaction

Analyzes the importance of the subject and the object to characterize science as an independent. Emphasized the ambiguity of understanding of these categories. Based on the analysis of existing ideas, grounded his own vision of the object and the subject of science and general theory of law in particular. Author determined basic aspects of interaction between object and subject of general theoretical science. Attention is paid to the evolutionary nature of scientific knowledge about the object and the subject of general theoretical science and their interaction.

Key words: science object, the subject of science, general theoretical science, nature science, science content, state, law.

УДК 340.1

*Анна Михайлівна Перепелюк,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Невід'ємною складовою демократизації суспільства, формування правової держави є зміцнення правової основи для проведення реформ, що досягається не лише шляхом вдосконалення чинного законодавства, а й неухильним перетворенням правових приписів у життя. Правозастосування є об'єктивно необхідним юридичним інструментом, який сприяє прогресивному розвитку суспільства. Як владна, організуюча діяльність органів держави правозастосування є одним із головних складових механізму правового регулювання суспільних відносин і значною мірою відрізняється від інших форм здійснення права.

Аксіоматичним видається положення про те, що застосування права після правотворчості є другим за значенням фактором, який істотно впливає на правове регулювання [1, с. 179]. Саме завдяки цій діяльності право об'єктивується і трансформується у площину індивідуально-конкретних дій. Сутність процесу правозастосування полягає у перетворенні правових ідеальних моделей поведінки в практичну реальність [2, с. 8].

Правозастосовна діяльність гарантує безперервність правового регулювання, практично будучи тією єдиною сферою, де можливе насущне буття права. Соціальна цінність правозастосування

втілюється у необхідності зняття протиріч між загальністю, формальною визначеністю норм права і специфічністю (унікальністю) випадку, на який вона розрахована [3, с. 156].

Незважаючи на численні дослідження проблем правозастосування (як у загальнотеоретичній, так і в галузевій юридичній літературі), теорія правозастосування перебуває у безперервному розвитку, що зумовлено появою абсолютно нових суб'єктів застосування права, трансформацією взаємовідносин між ними, ускладненням правореалізаційного процесу, посиленням суб'єктного фактору, реформуванням системи державного управління тощо. Актуальним залишається усвідомлення цінності правозастосування як юридичної категорії, яка є головним інструментом забезпечення реалізації загальнолюдських цінностей, інтересів, тобто гарантування ефективного впливу права на суспільні відносини. Як влучно зазначив А. Василенко, категорія цінності розкриває один із суттєвих моментів універсального взаємозв'язку явищ, а саме — момент значущості одного явища для буття іншого [4, с. 42].

Достатньої уваги правозастосуванню було приділено в радянській правовій теорії такими вченими, як М. Александров, С. Алексєєв, Н. Вопленко, В. Горшенєв, І. Дюрягін, Л. Зусь, В. Лазарєв, О. Піголкін, Ю. Решетов, Е. Шикін, В. Юсупов та ін. Проблеми правозастосування аналізуються у працях сучасних українських учених: Д. Бочарова, С. Бобровник, Л. Кельман, А. Колодія, М. Козюбри, В. Копейчикова, С. Лисенкова, О. Павлишина, Н. Пархоменко, Т. Тарахонич, Б. Малишева, О. Москалюка, О. Павлишина та ін.

Метою статті є дослідження правозастосування як складного, соціально-ціннісного явища, яке потребує комплексного, системного аналізу. Важливим положенням системного аналізу є принцип багаторівневого розгляду об'єкта, у результаті чого об'єкт може підлягати декомпозиції, що дозволить збільшити масштаб дослідження. Саме тому найбільш повного уявлення про правозастосування можна досягти шляхом з'ясування значення та цінності його як юридичної категорії, як різновиду юридичної діяльності і, найважливіше, як форми вияву права.

Виникнення будь-якого правового явища, його функціонування зумовлені передусім соціальними факторами, оскільки в подальшому функціонування цього правового явища спрямоване на досягнення відповідного правового ефекту, тобто результату в соціальному середовищі. Аксіологічний підхід, який застосовується до дослідження правових явищ, насамперед пов'язаний із вивченням цих явищ як особливої соціальної цінності, а також з характеристикою значення досліджуваних явищ [5, с. 165–166]. Ціннісний підхід сприяє всебічному пізнанню різноманітних аспектів аксіологічного обґрунтування правозастосування в умовах сьогодення, що дозволяє нам виокремити напрями такого дослідження:

- розширення уявлень про правозастосування як об'єктивно необхідний та соціально корисний юридичний інструмент, який стимулює прогрес у суспільстві;
- визначення його місця в системі юридичних та інших соціальних цінностей суспільства;
- пізнання нових сторін правозастосування, перегляд його важливих характеристик, основних напрямів впливу на реальну дійсність;
- виявлення факторів, які сприяють підвищенню значення правозастосування.

Логічним є аналіз цінності правозастосування через ті соціальні блага, які воно опосередковує (закріплює). Безумовно, правозастосуванню як багатоаспектному явищу правової дійсності притаманна соціальна цінність, оскільки ця діяльність є дієвим засобом задоволення потреб та інтересів держави, суспільства і громадян. Крім того, прояв цінності правозастосування виявляється у здатності регулювати суспільні відносини, тобто гарантувати певний соціальний результат, а саме — забезпечувати правопорядок у суспільстві. У такому контексті наукове дослідження правозастосування вимагає використання аксіологічного підходу до його розуміння.

У процесі застосування права реалізуються соціальні інтереси, які втілюються як у нормах права — детермінантах правозастосовного акта, так і в конкретному волевиявленні правозастосовувача [6, с. 8].

Зокрема, цінність правозастосування як інструмента (знаряддя) досягнення певних цілей виначається його природою та притаманними йому об'єктивними ознаками:

- по-перше, правозастосування є однією із суттєвих гарантій забезпечення та охорони дії правових приписів як засобу владно-регулятивного впливу;

- по-друге, за його допомогою розподіляються матеріальні та духовні блага, які, відповідно, передбачаються у нормах права;
- по-третє, правозастосування є своєрідним інструментарієм реалізації соціальних благ, суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, юридичної відповідальності, засобів процесуально-процедурного характеру тощо;
- є засобом охорони та захисту соціальних цінностей;
- є ефективним способом вирішення конфліктів.

В усіх випадках правозастосування цінне як засіб досягнення конкретних цілей, відриваючись від них воно не має значення. Результат оцінки повинен відображати об'єктивну роль правозастосування у правовій системі [3, с. 143].

Цінність правозастосування як юридичної категорії виражається у тому, що воно займає особливе місце порівняно з іншими формами правореалізації. Обґрунтовано видається думка, висловлена І. Дюрягіним, яку підтримують багато учених щодо застосування права як особливої форми його реалізації [7, с. 7–9; 8, с. 422; 9, с. 212] чи як складної форми правореалізації [10, с. 456], потреба в якій виявляється у випадку, коли адресати правових норм не можуть реалізувати права та обов'язки безпосередньо.

Ми поділяємо цю точку зору, оскільки на відміну від «природних», або безпосередніх, форм правореалізації правозастосування має свої особливості, які не притаманні жодній іншій з форм реалізації права. Правозастосування можна визначити як опосередковану форму правореалізації, яка відрізняється від безпосередньої реалізації державно-владним характером, обов'язковістю та наявністю відповідної форми. Правозастосування є формою владного індивідуально-правового регулювання, що передбачає обов'язкову участь спеціального суб'єкта, наділеного державно-владними повноваженнями. Виконання, дотримання, використання є формами самореалізації власної поведінки учасників реалізації правових норм, що підкреслює активну роль самих учасників суспільних відносин.

Особливість цієї юридичної категорії виявляється також у тому, що в процесі застосування норм права задовольняються не особисті потреби осіб, які застосовують право, і не лише осіб, що реалізують права та обов'язки, а задовольняються потреби та інтереси всього суспільства. Тому ця юридична діяльність має більшу соціальну значущість порівняно з безпосередніми формами реалізації права [11, с. 64; 12].

У суспільно-політичному аспекті значення правозастосування полягає у тому, що вона є одним із необхідних засобів вирішення завдань економічного, політичного та культурного розвитку суспільства. Крім того, будучи особливою формою правореалізації, правозастосування є найбільшою за обсягом ланкою юридичного процесу, оскільки фактично є єдиним засобом державного примусу.

У цьому аспекті виявляється одне з найбільш вагомих значень правозастосування, адже в умовах суворой законності правозастосовна діяльність виявляється тим єдиним каналом, через який фактично здійснюється державний примус у процесі правового регулювання [3, с. 156].

Як справедливо стверджує П. Недбайло, правозастосування у практичному здійсненні права відокремилася і набуло специфічного характеру порівняно з іншими формами правореалізації [13, с. 180]. Тобто застосування норм права поряд із такими юридичними діями, як використання, виконання і дотримання правових норм, являє собою специфічний вид юридичної діяльності. Правозастосування комплексно поєднує в собі інші форми правореалізації. Це вказує на його ключове положення у загальному механізмі правореалізації.

Правозастосовний орган, застосовуючи норму права, одночасно виконує вимоги правової норми (обов'язок розглянути справу, прийняти рішення), використовує закріплені в нормах можливості (право прийняти рішення у межах, встановлених законом), а також дотримується встановлених заборон (неприпустимість перевищення функціональних повноважень) [14, с. 10]. Застосування норм права об'єднує, направляє і доповнює в необхідних випадках усю решту правореалізаційних процесів [15, с. 103].

Отже, соціальна цінність правозастосування як особливої юридичної категорії виявляється у випадках, коли без його втручання неможлива реалізація (дія) права у звичайних формах. Правозастосування є організаційною передумовою реалізації правових норм, внаслідок чого його соціальне призначення — організація певних суспільних відносин [16, с. 60].

З огляду на об'єктивну необхідність правозастосовної діяльності, доцільно охарактеризувати безпосередні форми її виразу, щоб зрозуміти юридичну значущість цієї категорії. Для позначення більш складних випадків державно-владної реалізації права логічніше використовувати термін «правозастосовна діяльність», що демонструє рівність владної реалізації та потребує послідовного здійснення численних актів застосування норм права.

Беззаперечним є виокремлення таких форм правозастосовної діяльності, як оперативно-виконавча, правоохоронна і правосуддя [17, с. 364]. Можна стверджувати, що через відповідну форму виявляється її безпосередня цінність: вона являє собою способи найбільш оптимальної організації, існування та зовнішнього виразу цієї діяльності. Спробуємо визначити в кожному випадку значущість правозастосовної діяльності.

Через оперативно-виконавчу діяльність забезпечується виконання приписів норм права, які мають позитивний уповноважуючий характер, а за допомогою індивідуального правозастосовного рішення здійснюється позитивне (конструктивне) індивідуальне регулювання суспільних відносин (реєстрація шлюбу, народження, права власності тощо) [18]. Ця форма правозастосовної діяльності являє собою необхідний елемент державного управління суспільством та сприяє вирішенню конкретних питань господарського і соціально-культурного розвитку.

Правоохоронна діяльність є складовою охоронної діяльності державних органів, що спрямована на охорону законності та правопорядку, захист прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю (наприклад, розслідування діянь, які мають ознаки злочину, нагляд за додержанням законів тощо). Правоохоронні органи перевіряють відповідність всієї фактичної діяльності громадян та посадових осіб нормам права і при виявленні невідповідності вживають необхідні засоби державного примусу. Охоронна діяльність спрямована на локалізацію соціально небажаних суспільних відносин, зменшення насиченості конфліктних проявів [18].

Правосуддя (юрисдикційна, судова форма) — це форма державної діяльності, яка полягає у розгляді і вирішенні судом віднесених до його компетенції юридичних справ, здійснюється загальними та спеціалізованими судами. Результатом юрисдикційного правозастосування є владна констатація виду та міри суб'єктивних прав й обов'язків сторін або визначення ступеня вини та міри покарання правопорушника.

Таким чином, проаналізувавши основні форми правозастосовної діяльності, можна стверджувати, що ця діяльність є об'єктивно необхідною, соціально значущою, спрямованою на виконання, використання, охорону і захист норм права. Соціальна потреба застосування права обумовлена необхідністю організації та впорядкування суспільних відносин.

Відповідно до особливостей кожного виду правозастосовної діяльності можливо виокремити її функції, що дозволить нам зрозуміти соціально-правове призначення цієї діяльності, її місце та роль у правовій системі.

Правозастосовна діяльність є однією з вагомих форм буття права, однією зі сфер розкриття, виявлення та реалізації його властивостей, потенційних можливостей. Необхідність правозастосовної діяльності зумовлена передусім потребами правозабезпечувального (охоронного) характеру, оскільки покликана у певний момент привести у дію право, реалізувати норми права у безпосередній поведінці суб'єктів. І не менш важливим вбачається те, що в результаті правозастосування забезпечується цілкове врахування усіх особливостей конкретної ситуації, в цьому виявляється індивідуально-конкретизуюча природа правозастосування і суттєве, самостійне значення індивідуально-правової діяльності у правовій системі. Реалізація цих функцій становить зміст індивідуального регулювання і забезпечує функціонування самого права [19].

Означене вище робить правомірним висновок щодо можливості виокремлення таких цінних закономірностей правозастосування:

- соціальна цінність правозастосування зумовлена необхідністю організації та впорядкування суспільних відносин: ця юридична категорія забезпечує направлення, стимулювання та організацію поведінки учасників правовідносин, є способом управління суспільством;
- як юридична категорія, правозастосування є засобом реалізації права у випадках, коли без втручання спеціально-уповноважених органів відповідні права та обов'язки не можуть відбутися;

- є формою об'єктивації права, гарантує його функціонування, забезпечує індивідуалізовану дію правового регулювання, за допомогою якого в тканину правової системи включаються індивідуально-правові приписи;

- правозастосовна діяльність спрямована на охорону законності та суспільного правопорядку, подолання соціальних суперечностей, врегулювання соціальних конфліктів, що забезпечує стабільність правової системи, її цілісність.

Список використаних джерел

1. *Алексеев С. С.* Теория права / С. С. Алексеев. — М. : БЕК, 1994. — 224 с.
2. *Ушаков А. А.* Социально-управленческая природа применения права / А. А. Ушаков, В. П. Реутов // Применение советского права : сб. уч. труд. — Свердловск, 1974. — Вып. 30. — С. 7—11.
3. *Карташов В. Н.* Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / В. Н. Карташов. — Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1989. — 165 с.
4. *Василенко А. В.* Ценность и ценностные отношения / А. В. Василенко // Проблемы ценности в философии. — М., 1966. — С. 41—49.
5. *Дідич Т. О.* Ціннісний вимір правоутворення у сучасному правовому світогляді / Т. О. Дідич // Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. — Вип. 5. — С. 165—170.
6. *Юсупов В. А.* Правоприменительная деятельность органов управления / В. А. Юсупов. — М. : Юридическая литература, 1979. — 136 с.
7. *Дюрягин И. Я.* Применение норм советского права / И. Я. Дюрягин. — Свердловск, 1973.
8. *Теория государства и права* / под. ред. М. Н. Марченко. — М., 1977.
9. *Теория держави і права* : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. — К., 2002.
10. *Теория государства и права* : курс лекций / под. ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 2001. — 776 с.
11. *Лазарев В. В.* Социально-психологические аспекты применения права / В. В. Лазарев. — Казань, 1982.
12. *Сапун В. А.* Социальное правосознание и реализация социального права / В. А. Сапун. — Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1984.
13. *Недбайло П. Е.* Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. — М., 1960. — 186 с.
14. *Старостюк А. В.* Застосування норм права : навч. посіб. / А. В. Старостюк. — Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2007. — 136 с.
15. *Гнатюк М. Д.* Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М. Д. Гнатюк. — К., 2007. — 211 с.
16. *Кельман Л. М.* Соціально-політичні фактори впливу на правозастосовну діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л. М. Кельман. — Л., 2007. — 221 с.
17. *Загальна теорія держави і права* / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2002. — 432 с.
18. *Дума В. В.* Правозастосовна діяльність та форми її здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. В. Дума. — К., 2010. — 22 с.
19. *Бочаров О. Д.* Правозастосовна діяльність: поняття, функції та форми. Проблемні лекції / О. Д. Бочаров [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lawbook.by.ru>.

Перепелюк А. М. Ціннісно-правові засади правозастосовної діяльності

У статті досліджується юридична категорія правозастосування як складне, соціально цінне явище правової дійсності. Здійснена характеристика правозастосування як особливої форми правореалізації, яка полягає в індивідуально-правовому регулюванні та передбачає обов'язкову участь спеціально уповноваженого суб'єкта. Через відповідні форми правозастосовної діяльності реалізується функціональне призначення цієї діяльності та забезпечується дія самого права.

Ключові слова: правореалізація, правозастосування, правозастосовна діяльність, правосуддя, правоохоронна діяльність, оперативно-виконавча діяльність.

Перепелюк А. М. Ценностно-правовые основы правоприменительной деятельности

В статье исследуется юридическая категория правоприменение как сложное, социально ценное явление правовой действительности. Осуществлена характеристика правоприменения как особенной формы правореализации, которая заключается в индивидуально-правовом регулировании и пред-

усматривает обязательное участие специально-уполномоченного субъекта. Через определенные формы правоприменительной деятельности реализуется функциональное назначение этой деятельности и обеспечивается действие самого права.

Ключевые слова: правореализация, правоприменение, правоприменительная деятельность, правосудие, правоохранительная деятельность, оперативно-исполнительная деятельность.

Perepelyk A. Value and legal basics of law enforcement activity

In the article is being researched the legal category of law enforcement as an complicated and socially valuable legal phenomenon. Law enforcement is characterized as a special form of law realization, which assumes individual legal regulation and provides involvement of a specially authorized subject. Threw specific forms of law enforcement activity is been realized its functionality and ensures the action of law.

Key words: realization of law, law enforcement activity, justice, protective activity, operational and executive activity.

УДК 340.1

*Альона Сергіївна Пуховська,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ПРАВА ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ІНТЕГРАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Права людини, їх визнання, нормативне закріплення, реалізація та захист є не лише внутрішнім обов'язком тієї чи іншої держави, вони давно перетворилися на об'єкт міжнародного інтересу та правового регулювання. Права людини — це не вияв належності до певної соціальної групи, людей, народу, ідеології, релігії, а загальнокультурне надбання людства. Це моральна основа, фундамент будь-якого суспільства і держави. Людина не може існувати поза суспільством, суспільство не може існувати поза державою. Цей постулат є особливо актуальним у наші дні, коли в усіх країнах спостерігається ускладнення суспільних відносин, що вимагає втручання держави. На нашу думку, сучасна наука потребує дослідження особливостей інтеграційної взаємодії людини, суспільства і держави. Проблема взаємовідносин людини, суспільства і держави в тій чи іншій формі супроводжувала всі періоди розвитку людства і політико-правової думки. В основу більшості досліджень цих взаємин покладаються права людини. Ця категорія сприймається як принципи і норми, які регулюють відносини між державою і людиною, забезпечують кожному індивіду можливість діяти на свій розсуд або отримувати певні блага. Актуальність статті обумовлена і тим, що в понятті, особливостях та реалізації прав людини правова наука знайшла глибоко людський, загальнодержавний і правовий зміст. Проблематика правового забезпечення реалізації означених прав є складною, багатоплановою і багатоаспектною. І в цьому сенсі вона становить значний інтерес для юридичної науки і практики, а також для обґрунтування наукової основи теорії прав людини. Необхідно зазначити, що проблеми прав і свобод людини та громадянина, взаємодія правової держави і визнаних прав та свобод особистості, а також окремі аспекти теорії прав людини стали предметом дослідження у працях С. Алексєєва, М. Байтіна, А. Безуглова, А. Венгєрова, Д. Керімова, В. Копейчикова, В. Лазарєва, О. Лейста, О. Лукашевої, О. Малька, М. Матузова, В. Нєрсєсянца, О. Петришина, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, Т. Радька та ін.